

Notes disperses

Albert Jané

Institut d'Estudis Catalans

El francès, com que no elideix mai el subjecte, pot començar un relat donant informació sobre el sexe del protagonista: *Il regardait... Elle regardait...* La frase catalana corresponent no dona aquesta informació: *Mirava...* Dir *El mirava...* o *Ella mirava...* és traïr la llengua. Si l'autor té pressa a donar aquesta informació al lector, aviat trobarà l'ocasió de fer servir un participi o un adjectiu de dues terminacions: *Se sentia trist...*

Se sentia trista... El narrador, fent ús del seu dret, va donant informació al lector en la mesura i en el grau que creu convenient. Es podria donar el cas que no desitgés revelar el sexe del protagonista fins a un punt determinat del relat. Si escrivia en català, li caldria evitar els participis i els adjectius variables i fer filigranes amb certs pronoms. Podria dir, per exemple, *Al matí, quan sortia de casa, era sempre molt amable i gentil amb tothom, però si les coses no li anaven prou bé, podia arribar a ser molt desagradable.* Si escrivia en francès podria recórrer, amb habilitat, a les oracions impersonals. Però no li seria possible d'elidir el subjecte gramatical. Cada llengua té les seves exigències, les seves possibilitats i les seves limitacions. En un llibre de poemes de Vinyet Panyella i en un altre de Marta Prunés-Bosch hi ha, només en cada un, un participi que reveli que ha estat escrit per una dona.

El valor de les formes de cortesia també, amb l'ús, s'ha anat alterant. Formes per a demanar una cosa que originàriament eren de cortesia són percebudes actualment amb caràcter imperatiu: *Calleu, si us plau. Feu el favor de passar per la dreta.*

Entre *Per què no ve?* i *Com és, que no ve?* hi ha una petita diferència. En la primera frase es formula estrictament una pregunta, sense que hi hagi cap indicació del que pensa l'autor de la pregunta. En la segona, en canvi, s'expressa un cert sentiment de sorpresa o desaprovació de qui fa la pregunta, com si demanés compte d'aquell fet que no es produïa.

Em pensava que havia de venir en Maurici a portar els diners. Usaríem aquesta construcció quan no han

portat els diners, ni en Maurici ni ningú. *Em pensava que havia de venir en Maurici, a portar els diners.* Usaríem aquesta construcció (amb una coma) quan els diners els ha portat un altre. Però, amb una entonació molt diferent també podria tenir el valor de la primera, com si *a portar els diners* no fos sinó una informació suplementària.

Una llengua que no permetés expressions ambigües seria una llengua imperfecta. S'ha de poder dir, amb mala intenció o sense, *Es considera el poeta més important de la seva generació.* En aquest sentit, dona un gran rendiment la conjunció *o*, que tant pot indicar equivalència com alternativa: *evangèlics o protestants.* El famós senyor de Talleyrand deïa que Déu havia donat la paraula a l'home "pour déguiser sa

En un llibre de poemes de Vinyet Panyella i en un altre de Marta Prunés-Bosch hi ha, només en cada un, un participi que reveli que ha estat escrit per una dona.

pensée".

Una negació tant es pot emfasitzar amb una afirmació com amb una altra negació: *Aquell sí que no dirà res, Aquell no que no dirà res.*

Els substantius *presència* i *absència* són, certament, antònims, però *anada* i *vinguda*, de fet, no. Aquests dos mots, que designen unes idees tan elementals, no tenen antònim. Cal recórrer, per a expressar les idees de sentit contrari, a perífrasis o locucions nominals.

Hi ha una competència entre els verbs *prendre* i *agafar*, sinònims parcials. És difícil determinar amb exactitud tots els casos en què són intercanviables. No diríem, certament, **Anem a agafar cafè* o **Prente a la barana, que no caiguís.* Els parlars més innovadors tendeixen a recórrer a *agafar* en casos en què els parlars més conservadors mantenen l'ús de *prendre*. *Agafar-se una cosa malament* i *Prendre's una cosa malament* és potser un cas clar de possible intercanviabilitat.

Les locucions *en efecte* i *de fet* tenen un valor oposat. Amb la primera es confirma i es justifica allò que

s'havia dit abans. Podríem dir que és una locució continuativa. Amb la segona, en canvi, més aviat es posa en dubte, però d'una manera suau i matisada, com si dolgués que un es veiés obligat a contradir-ho.

L'adverbi *alegrement* i el substantiu *alegament* presenten una diferència gràfica i una diferència fonètica, però aquestes dues diferències no són coincidents, car la diferència fonètica no es produeix en la tercera síl·laba sinó en la segona.

La diferència prosòdica, tan evident i marcada, entre *clara* i *rovell*, desapareix en una bona part entre els sintagmes *clara d'ou* i *rovell d'ou*.

Llegeixo a *Estudis Romànics* (vol XL, p. 233) "...l'òrgan del mossèn i apologeta integrista Fèlix Sardà i Salvany." Em sembla una redacció inadmissible.

El terme *mossèn* és un tractament, que hauria de precedir immediatament el nom de la persona a qui s'aplica: *mossèn Fèlix Sardà i Salvany*. I no es pot posar en peu d'igualtat amb un sintagma nominal com *apologeta integrista*. Per tant, hauria calgut dir "...l'òrgan de l'apologeta integrista mossèn Fèlix Sardà i Salvany. O també ...l'òrgan de mossèn Fèlix Sardà i Salvany, l'apologeta integrista.

Popularment, s'usa habitualment *conèixer* amb el valor de "reconèixer": *Sóc jo. Que no em coneixeu, Miquela?* (Josep Pous i Pagès, *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*).

Una simple frase incisa, banal i supèrflua (*em sembla, diuen, si no vaig errat, generalment parlant*), pot resoldre fàcilment un dubte sobre l'ús del signe gràfic de la coma.

No sempre és prou clar quin terme de l'oració es veu modificat per un adverbi. L'exemple *Només beu aigua de l'aixeta*, amb tres possibles significats, ja és clàssic. Hi ha casos en què tant pot modificar el terme anterior com el següent. En *Els qui ho sabem bé ens hem de recordar dels altres*, l'adverbi *bé* tant es pot referir a *saber*, és a dir, *els qui ho sabem bé*, com a la frase següent: *...bé ens hem de recordar dels altres*. Hi ha el cas especial de *tant* i *tan*. El primer modifica el terme anterior i el segon el terme següent: *Això els passa perquè parlen tant/ a la babalà* i *Això els passa perquè parlen/ tan a la babalà*. I amb la reducció pronominal del complement adverbial tindriem *Com que hi parlen tant, a la babalà* i *Com que hi parlen, tan a la babalà*.

El verb *preocupar-se* té un doble règim: *preocupar-se de* i *preocupar-se per*. En el primer cas vol dir "ocupar-se de", i admet la pronominalització del complement: *Ja me'n preocuparé*. I en el segon significa "amoïnar-se per", i no sembla que admeti aquesta pronominalització: *No dirà res, però no et preocupis*.

Em resisteixo (és un dir) a admetre *els molts* i *les moltes* malgrat els il·lustres i doctes col·legues que em diuen que no tinc raó, i que no deixen d'aduir força exemples qualificats. Proposaria *els nombrosos* i *les nombroses* en la prosa culta, en el llenguatge més formal, i *tots els* i *totes les* en el llenguatge col·loquial. Que la llengua popular ho sol resoldre així, em sembla un cas fora de dubte. Tothom diria *Després de totes les angúnies que he passat...*, volent dir "les nombroses angúnies". Llegeixo al diari *Avui* (6.IX.19, p. 26): *No ha estat fàcil recollir tots els*

Em resisteixo a admetre els molts i les moltes malgrat els il·lustres i doctes col·legues que em diuen que no tinc raó.

insults que ha deixat anar Salvini durant aquetes setmanes (...) com també les moltes formes d'instigació a cometre actes delictius contra Carlota... Sembla evident que en aquest text, on diu *les moltes formes*

d'instigació hauria pogut dir *totes les formes d'instigació*, talment com abans ha dit *tots els insults* en lloc de *els molts insults*. Vet ací un parell d'exemples més, en què és plausible d'atribuir a *tots els* (o *totes les*) una idea no de totalitat sinó de multiplicitat: *...i el vencerà avui com l'ha vençut fins ara, amb totes ses hipocresies, sos atreviments i sa omnipotència* (Jacint Verdager, *En defensa pròpia*), *Aquesta dama (...), guardava, però, dintre la seva memòria totes les estones amables que li havia proporcionat el contacte...* (Josep M. de Sagarra, *L'ànima de les coses*, p. 92). En les formes del singular, és a dir, *tot el* i *tota la*, sembla encara més clar el seu ús en lloc de *el molt* i *la molta*, termes dels quals no seria gaire fàcil, encara que no impossible, de trobar cap exemple: *Li he dit que s'esperí un moment i amb tota la paciència del món s'ha assegut al meu costat* (Jaume Cabré, *Senyoria*), *...una bola immensa de conversa que amb tota la parafernàlia holística de l'espiritualitat lleugera de la new age...* (Josep Pedrals, *Quim Porta*, p. 374).

Quan es debat la legitimitat d'una determinada forma de llenguatge, no és cap argument vàlid per a rebutjar-la aduir la disponibilitat d'una altra solució amb el mateix valor, usual i altament recomanable. **Es té que pagar la factura* i *S'ha de pagar la factura* són dues construccions que tenen una mateixa alternativa, molt genuïna i pròpia de la nostra llengua: *Cal pagar la factura*. Però si bé la primera és totalment

inadmissible, la segona és perfectament correcta, irreprouxable del tot.

No és igual una frase de doble sentit, com *Se t'estima*, en què el pronom de segona persona tant pot ser un acusatiu com un datiu (amb un acusatiu, *ho*, no explícit perquè el pronom es impersonal no l'admet), que frases com *Deu mil euros* o *La porta de casa*, en cadascuna de les quals hem de veure dues construccions totalment diferents, sense cap relació, però amb una forma exactament coincident. Si ens referíem a ell, la primera frase donaria *Se l'estima* i *Se li estima*, perquè en la tercera persona del singular el pronom acusatiu i el pronom datiu tenen formes diferents. *No s'hi pensa* també és una frase de doble sentit: pot ser una oració impersonal, equivalent a *Hom no hi pensa*, o una oració amb un subjecte de tercera persona sobreentès.

En *Ens apugen el sou perquè treballem més* el doble sentit ve originat per dos fets: la conjunció *perquè* és alhora causal i final, i la forma verbal *treballem* és alhora del mode indicatiu (amb la conjunció amb valor causal) i del mode subjuntiu (amb la conjunció amb valor final). En aquest cas, hem de dir que es tracta d'una mateixa frase amb dos valors diferents o bé de dues frases diferents amb una forma idèntica? Més aviat ens inclinàrem per la primera interpretació, però segurament no faltaria qui advocaria per la segona. Ara, en realitat, la discrepància no seria sinó una mera qüestió especulativa. En canvi, en *No hi vaig anar perquè plovia* sí que hi veiem ben bé una mateixa frase, amb tots els components exercint una mateixa funció, però que admet dues interpretacions diferents, la més usual, és a dir, *Com que plovia no hi vaig anar*, i una altra de secundària, amb una entonació certament diferent, que es podria parafrasejar per *No és perquè plovia, que hi vaig anar* (si no hagués pogut també hi hauria anat).

Vet ací alguns exemples de l'ús del singular i del plural de formes verbals en casos en què es produeixen dubtes (i errors) freqüents: *Cap dels tres que hi van* (plural) *participar no dirà* (singular) *res*. *Cada un d'aquells que ho van* (plural) *fer possible rebrà* (singular) *la seva recompensa*. *Aquesta és una d'aquelles zones del nostre pensament que convé que no restin en la penombra* (D'una carta de Joan Coromines a Josep M. de Casacuberta, *Epistolari...*, p. 121). Notem el plural de la forma verbal *resten*, perquè no té com a subjecte ni *una d'aquelles zones* ni *el nostre pensament*, sinó *aquelles zones*. I entremig del subjecte i

del verb hi ha forma verbal *convé*, en singular, perquè té com a subjecte l'oració completiva *que no restin en la penombra*. També hi ha casos paral·lels en què el terme objecte de dubte (o d'error) és el relatiu compost. Vet ací un exemple, evidentment correcte, d'aquest cas: *Un dels motius pels quals (i no pel qual) Pompeu Fabra mereix més la nostra admiració...* (Carles Riba, Prefaci a la segona edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana*, de Pompeu Fabra). Encara que pugui semblar increïble, aquest ús del singular en lloc del plural es troba fins i tot en adjectius: ... *col·leccions que la fan un dels museus d'art més importants* (en lloc de *importantes*) *del món occidental* (Gran Enciclopèdia Catalana, s.v. *Uffizi*). (D'altra banda, creiem que hauria de dir ...*que en fan* en lloc de *que la fan*).

No és igual fer el pagès que fer de pagès. Però en tots dos casos el nom és invariable en nombre: fan el pagès i fan de pagès.

Diem *tirar-se els plats pel cap*, amb *els plats* en plural

i *pel cap* en singular, malgrat que, evidentment, també és qüestió de més d'un cap. Però, en tot cas, no més d'un cap per cap, és a dir, per cada un dels qui tiren aquests plats.

No és igual *fer el pagès* que *fer de pagès*. Però en tots dos casos el nom és invariable en nombre: *fan el pagès* i *fan de pagès*.

Hi ha una tendència actual, certament mimètica, a prescindir de l'article definit amb un ús tradicionalment habitual, i a recórrer-hi amb complaença on resulta totalment impropri. Els mateixos que diuen *Hi havia representants de totes les institucions, Generalitat, Parlament, Ajuntament, Diputació...*, diuen també *Ho va dir el mossèn Garriga o S'acosta el Nadal*.

Avui es diu molt *perdre els papers*. Deu ser el mateix que *no estar al cas*, com dèiem abans.

No és igual, en sentit figurat, *fer comèdia* i *fer teatre*. *Fer comèdia* vol dir "fingir", "fer veure que un ignora el que sap molt bé". I *fer teatre* significa "expressar-se d'una manera emfàtica, artificiosament". És clar que són dues maneres de fer que sovint es barregen, s'entrecreen.

En lloc de dir *sentir vergonya pels altres* (o bé *per ell, per ella...* segons els casos) ara n'hi ha molts que diuen *sentir vergonya aliena*, amb què pensen, la mar de cofois i satisfets, que eviten un gros barbarisme lèxic, sense adonar-se que en cometem un que molts consideren pitjor, un barbarisme paremiològic.

Abans, el sintagma nominal *un nen de casa bona* era molt usual. Actualment, la pèrdua de genuïtat de la nostra llengua fa que sigui sovint substituït per un horrible castellanisme.

D'una banda, suprimim guionets, dièresis i diacrítics, que ens semblen superflus, i de l'altra contemplem tranquil·lament l'abús incontrolat dels parèntesis i de la temible barra inclinada: *Els/les nens/es i/o els/les nois/es ja poden (re)descobrir, (des)codificar i/o (per)seguir aquesta (super)abundància de sensacions/possibilitats*. Els exemples següents, amb un nou ús del guionet, no són paròdics, sinó ben reals (Avui, 15.X.17): *el poeta/torsimany (te) l'hagi escrit/traduït per a tu*, *"i, sobretot, re-llegir (i re-crear) ben endins nostre"*. Un, malfiat, no pot evitar de pensar que aquest abús no és sinó una mena de succedani. És clar que els malfiats sovint s'equivoquen, però no sempre. No sé on, també lleigeixo *un (im)merescut homenatge*. Què deuen haver volgut dir?

Quan diem *Aquesta me l'apunto* no volem dir que ho fem materialment, en un bloc o en una llibreta de notes, sinó que ens en recordarem i que, ressentits, quan l'ocasió es presenti ho tindrem en compte.

Si perquè considerem que molts pronuncien el verb *amoïnar* com un trisíl·lab decidim suprimir-ne la dièresis, i escrivim, doncs *amoinar*, en les formes rizotòniques no reduïm la *o* a *u*, tal com és usual en la pronúncia del català central: *No m'amoino*.

Ser molt americà i *anar molt ianqui* són locucions verbals que durant un cert temps eren usuals, però que ja han desaparegut del nostre llenguatge. *Ser molt americà* es deia d'algú que sabia resoldre les coses d'una manera molt expeditiva. Dit d'un mateix, era més aviat un elogi, una expressió d'autoafirmació, però dit d'un tercer tenia un cert valor pejoratiu, es deia de qui actuava d'una manera desconsiderada. I *anar molt ianqui* es deia de qui anava vestit amb molta elegància, especialment segons els dictats d'una moda vistosa i cridanera.

Per analogia amb *fidel*, amb una *d* medial que no té el castellà *fiel*, s'ha arribat a dir, i potser encara es diu, **crudel*, amb la mateixa *d*, que el castellà no té.

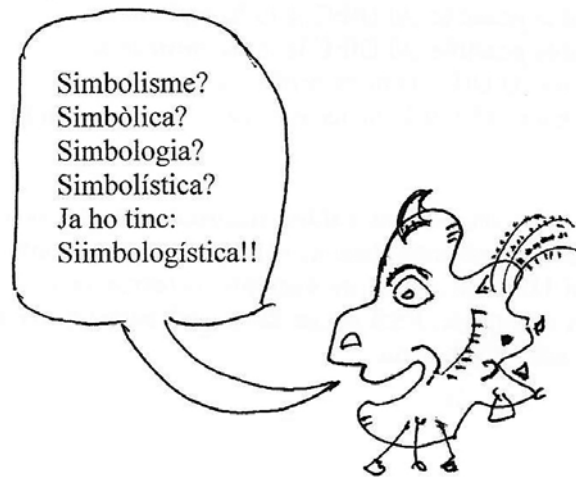
La senyora Vallsoler deia que rebia el dimarts. És a dir, usava el verb *rebre* absolutament, amb un valor que el DIEC no recull, però ho hauria de fer, i deia *el dimarts*, en singular, volent dir "cada dimarts". És clar que hi havia qui se'n reia, però és que en aquest món hi ha molta falta d'ignorància.

Els mots esdrúixols, mètricament, a vegades són ingrats. Per exemple, *de la cúpula vermella* és un heptasíl·lab perfecte, i en canvi, *de la vermella cúpula* no és cap heptasíl·lab sinó un hexasíl·lab, però un hexasíl·lab incòmode. I el mateix cal dir d'aquells hiats que en una elocució habitual tendeixen a la diftongació. Una vegada, un corrector va falcar el vers *el Puigmal s'emociona* del poeta Bertran i Oriola, perquè li semblava coix, amb el mot *tot*, és a dir, *el Puigmal tot s'emociona*, cosa que va causar un gran disgust a l'autor. Amb tota la raó, evidentment, però cal dir que la majoria dels lectors

ho devien trobar bé, d'acord amb la seva manera de parlar. Un mot com *ciència*, esdrúixol i amb dos hiats, mètricament és horrible. Versificant, jo no el faré servir mai.

La lingüística cartesiana (títol d'una obra de Chomsky) és una frase ambigua. Com a títol d'aquesta obra vol dir el conjunt d'idees lingüístiques des de Descartes fins a la fi del segle XVIII. Però també podria significar la lingüística que es regeix per uns principis lògics d'un rigor extrem, en què no es fa cap afirmació que no s'hagi demostrat prèviament. Seria el mateix cas de la frase *un amor platònic*, que podria voler dir "un amor de Plató" i "un amor merament ideal".

Primer, a Barcelona, van tancar la sastreria Model, i ara han tancat la presó Model. Ens hem quedat sense models. Els del diari Avui, a la portada, diuen, primer, que "tanca portes", i després que "tanca les seves portes". No saben dir *tanca les portes*, que és la manera genuïna de dir-ho. Ja es veu que no recorden la famosa cançó de la taverna d'en Mallol. El senyor Apel·les Mestre es resistia a admetre les normes de Fabra, però això no el privava d'expressar-se en bon català: *A la taverna d'en Mallol han tancat les portes en senyal de dol*. Aquesta renúncia voluntària, és a dir, no imposada pel sinistre Recoi ni per cap dels seus sicaris, fa molta pena. Que els del diari no són els únics, prou que ho sabem. Com que les comes

ja no m'aguanten (l'ànima, encara), sovint he d'agafar un taxi, i, doncs, he de sentir la ràdio tant sí com no. I m'adono que fan igual que els del diari: alternen "tancar portes" amb "tancar les seves portes". (A més, trobo que donen un protagonisme escandalós als enemics de la pàtria. Quina vergonya.)

La diversitat o pluralitat dels sufixos de derivació permet, certament, de matisar subtilment l'expressió de les nostres idees, però cal convenir que n'hi ha molts que se serveixen d'aquesta multiplicitat per a inventar conceptes, és a dir, per a parlar de conceptes que, de fet, no existeixen.

De la professionalitat, tan exalçada, molts exclouen allò que no dominen. Per exemple, dissortadament, l'ús del català correcte.

Els espanyols, ells mateixos, per a anomenar la seva llengua s'estimen més dir-ne l'espanyol que no el castellà. Com els convingui: no cal dir que hi tenen tot el dret. Però no acaben de saber com volen que en diguem nosaltres. Si diem el castellà, els sembla que la rebaixem, que li traiem categoria nacional, que la posem al mateix nivell que el català, com una més de les que es parlen al territori de l'Estat espanyol. Però si diem l'espanyol tampoc no els acaba de fer el pes, perquè aquesta designació permet de suposar que el català no és espanyol i, doncs, fem separatisme lingüístic. En l'edició de les *Converses de Fabra de la Barcino* del senyor Casacuberta, cap a la meitat de la dècada dels anys cinquanta, la censura espanyola va fer canviar *espanyol* per *castellà*, sens dubte amb aquesta idea. Potser si l'original hagués dit *castellà* haurien fet canviar aquest mot per *espanyol*. No se sap mai. Aquest complex a nosaltres no ens afecta. Podem dir una cosa o l'altra, sense cap mena de preocupació.

Qui s'arrisca a condemnar certes formes de llenguatge que considera impròpies ha d'anar molt amb compte a no recórrer-hi ell mateix en el text en què les condemna. Mossèn Alcover, per exemple, en la seva comunicació al Congrés de 1906 rebutjava categòricament l'ús del pronom es com a subjecte impersonal, si es vol, dir altrament, de les oracions passives reflexes, però ell mateix no deixava de servir-se'n en el text en què les combatia: "En català, sobretot entre gent poch ferida d'influència castellana no s'usen gayre aquexes formes, sinó que se imposa l'impersonal en tercera persona del plural y sense'l pronom SE."

En l'article "El pronom personal fort de tercera persona referit a entitats no humanes", publicat a *Llengua Nacional* (núm. 197, pp. 18-21), David Casellas, seguint els ensenyaments de Jaume Vallcorba, rebutja no solament l'ús del pronom personal fort de tercera persona referit a coses, és a dir, entitats no humanes, sinó el dels termes possessius, i proposa, és clar, solucions alternatives. Així, en lloc de *la Bíblia i les seves traduccions* caldria dir, per exemple, *la Bíblia i les traduccions que se n'han fet*. Això no el priva de recórrer-hi ell mateix, sens dubte inadvertidament, és a dir, d'acord amb l'expressió espontània del seu llenguatge habitual: "En canvi, en la construcció reflexiva és *mateix* el mot que converteix el pronominal (que cerca el seu referent fora de la pròpia oració) en una anàfora (amb el referent dins de la seva oració)." (pàg. 19). "A (18), en canvi, s'afirma que *d'ell, d'ella, d'ells, d'elles* i els seus correlats *seu, seva, seus, seves* poden usar-se sense restriccions." (pàg. 20).

Arribarà un moment en què la pressió creixent del llenguatge políticament correcte i els seus companys de viatge, que ens persegueix implacablement, farà que una part de les definicions dels diccionaris hauran de

ser matisades cautelosament amb comentaris que ens desresponsabilitzin i ens eximeixen de possibles suposades complicitats. Els exemples següents són hipotètics, és clar, però no desproveïts de versemblança: **assassi** Persona que presumptament

ha comès un assassinat. **ateu** Persona que, alliberada de prejudicis socials i fent ús d'una irrenunciable llibertat de pensament, nega l'existència de Déu. **prostitució** Pràctica, derivada d'un sistema social injust i d'un sever control de la riquesa per l'oligarquia dominant, d'avenir-se, d'una manera habitual i professional, a mantenir relacions sexuals amb finalitats de lucre. **heretgia** Terme amb què l'Església, atribuint-se a ella mateixa una autoritat presumiblement indiscutible, designa la doctrina que considera contrària als seus dogmes, especialment quan tendeix a promoure un cisma o separació. **hereu** Primer fill mascle que, d'acord amb la tradició catalana, que no ha deixat de suscitar greus reserves morals, és l'hereu universal dels béns dels seus pares. **capitalista** Persona que amb procediments no sempre confessables ha acumulat un capital considerable, del qual intenta encara obtenir més beneficis amb la cooperació de treballadors mal retribuïts. **blasfèmia** Paraula o expressió connotada negativament per certs sectors socials amb què hom s'esbrava com a conseqüència d'un disgust o d'un contratemps. **home** Dona del sexe masculí. ■